

РОЗДІЛ IV. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗІСТАВНО-ТИПОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ МОВ

Пшемислав Юзвікевич

УДК 81-116.3

НАЗВИ НЕЇСТИВНИХ І ОТРУЙНИХ ГРИБІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ – СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Розглянуто джерельну базу мікологічної лексики, охарактеризовано сучасні українські й польські мовознавчі праці, присвячені найменуванням грибів, проаналізовано назви українських і польських неїстівних і отруйних грибів, здійснено вступний семантичний аналіз міконімів.

Ключові слова: мікологічна лексика, назви грибів, українська і польська мови, семантичний аналіз.

Українців і поляків, а також більшість народів Центральної і Східної Європи та країн Далекого Сходу з огляду на їхнє ставлення до збирання та переробки грибів Роберт Гордон Уоссон (1) зарахував до групи мікофільних суспільств. Багатівічні грибні традиції відбиваються не тільки в їхній культурі, літературі, але й в мові. Для багатьох осінніх екскурсій до лісу — це не лише щорічна заготівля харчів і перший етап різдвяної гарячки, це, передусім, пристрасть, це відчуття, яке Марія Лавринович, польська міколог, називає «покликанням гриба» (2). Таке емоційне ставлення до збирання грибів — явище зовсім універсальне, стосується людей різних професій, різної освіти, з різним життєвим досвідом.

Тема дослідження є актуальною, оскільки в ньому розглядається сучасна термінологічна система мікологічної науки, яка функціонує не лише в наукових, але й науково-популярних і художніх текстах, у сфері народної традиції. Кожна з цих ділянок становить потужну джерельну базу, а мовознавчі дослідження можна вести на багатьох рівнях.

Об'єктом дослідження є мікологічна лексика української і польської мов, предметом — зіставний аналіз української і польської мікологічної лексики (точніше, назв неїстівних і отруйних грибів), зокрема з огляду на те, що порівняльні дослідження у цій сфері лексики досі не проводилися.

Мета дослідження — охарактеризувати вибрані джерела мікологічної лексики, назвати польську та українську літературу, що стосується досліджуваної лексики, зробити вступний семантичний аналіз вибраних українських і польських назв неїстівних та отруйних грибів (особливо тих, що найчастіше виступають на обох територіях).

Наукова новизна полягає в тому, що пропонується стаття є першим порівнянням онімного простору мікологічної лексики української та польської мов.

Гриб, як частина світу природи, а також елемент народної традиції і культури, функціонує в обох мовах не одне століття. Найкраще це засвідчують прислів'я та приказки, що є чудовим підтвердженням нерозривного зв'язку людини з природою. Такі фрази, як *Гриби шукають - по лісу гасаять; Жди, грибе, може, тебе хтось здибле; Їж борщ з грибами, і держи язик за зубами; Не зігнешся до землі, то й гриба не знайдеш; Увечері дощі – вранці грибів чекай; Bez ryba i grzyba utarłby kaszeba; Gdy się grzyby zrodzą, chleba mało; Kiedy nie ma ryb, dobry i grzyb; Wrzesień chodzi po rosie, zbiera grzyby we wrzosie; Zdrowy jak rydz* тощо, хоча б один раз в житті чув кожен українець і поляк.

Дуже цікаво виглядає також «грибна справа» в художній літературі. Як польські, так і українські автори по-різному використовували ці сюжети в своїх творах. Найбільш znana польському читачеві сцена збирання грибів присутня у третій книзі відомого, написаного польським александрійським віршем, героїчного епосу¹ Адама Міцкевича «Пан Тадеуш». Однак, крім найвидатнішого польського поета XIX ст., не так уже й багато польських майстрів слова зверталося до цієї теми. Як виняток можна навести прізвиська Яна Штаудингера², Болеслава Пруса³, Яна Бжехви⁴ або Ганни Ожоговської⁵.

Українські автори, зокрема Іван Немирович⁶, Тетяна Чорновіл⁷, Віталій Туренко⁸, Еліна Заржицька⁹, Сергій Жадан¹⁰ у своїх творах також використовували грибну тему. Однак аналіз та оцінка мікологічної лексики, яка разом з іншими елементами співтворить твори цих митців, - це вже матеріал на окрему статтю.

¹ Див. А. Mickiewicz, „Pan Tadeusz”, книга третя „Umizgi”.

² Див. J. Sztudynger, „Kiedy nad Styksem”, „Do borowika”, „Obyczaje grzybiarzy”, „Boletus rufus”, „Do maślaka”, „Niewdzięcznik”, „Zasłona”, „Zamiłowana”, „Do towarzyszy grzybiarzy”, „Bajka o grzybach” i in.

³ Див. B. Prus, „Lalka”, розділ VIII „Lasy, ruiny i czary”.

⁴ Див. J. Brzechwa, „Grzyby”.

⁵ Див. H. Ożogowska, „A to kapelusze”.

⁶ Див. I. Немирович, „Кабан і гриби”.

⁷ Див. Т. Чорновіл, „Монолог білого гриба”, „Бабка”, „Сироїжки”, „Маслюк”, „Печериця”, „Боровик”, „Лисичка”, „Зеленуха”, „Польський гриб” тощо.

⁸ Див. В. Туренко, „Про гриби”.

⁹ Див. Е. Заржицька, „Ми збираємо гриби”.

¹⁰ Див. С. Жадан, „Гриби Донбасу”.

Проте головні джерела, на які слід спиратися під час мовознавчих аналізів, це, передусім, наукові та науково-популярні праці з галузі мікології. Уже на самому початку можна їх поділити на дві групи: праці, присвячені лише грибам у найширшому розумінні мікологічної проблематики – переважно макроскопічним грибам, напр., роботи видатних польських та українських мікологів Аліни Скіргелло (Skirgiełło „Polskie naziemne...” 1-124; Skirgiełło „Rodzaj Russula...” 1-130; Skirgiełło „Grzyby niższe”; Skirgiełło „Wiosenne miseczniaki...” 3-19; Skirgiełło „Nasze grzyby”), Владислава Воєводи (Wojewoda „O grzybach...” 1-31; Wojewoda „Mikologia” 167-168; Wojewoda „Grzyby wielkoowocnikowe...” 161-181; Wojewoda „Podręczny atlas...”); Wojewoda „Grzyby” 189-204; Wojewoda „Poradnik grzybiarza”), Барбари Гумінської (Gumińska, Wojewoda „Grzyby i ich oznaczanie”; Gumińska „Podstawczaki...”; Gumińska „Grzyby wielkoowocnikowe...” 47-53; Gumińska „Atlas grzybów...”), Марії Зерової (Zerova „Yistivni ta Otruyni...”; Zerova „Atlas Hrybiv...”; Zerova „Yistivni, Umovno Yistivni...”; Zerova, Vasser „Yistivni ta Otruyni...”), Соломона Вассера (Vasser „Flora Gribov...”; Vasser, Dudka „Nyzhchi Roslyny...”), Ірини Дудки (Dudka „Stvorennya Naukovykh...”; Dudka, Helyuta „Hryby Zapovidnykiv...”; Dudka, Prydiuk „Hryby ta Hrybopodibni...”; Dudka, Vasser „Hryby v Pryrodі...”; Dudka, Vasser „Dovidnyk Mikoloha...”), а також роботи з інших галузей науки, в яких мікологічна тема з’явилася в рамках обговорювання ключових для них проблем (лікарська мікологія¹¹, фітопатологія¹², мікробіологія¹³ тощо).

До цієї групи слід зарахувати також лексикографічні джерела, тобто тлумачні, термінологічні¹⁴, двомовні словники, енциклопедії, словники діалектів, говірок словники-довідники тощо, які також є цінним матеріалом для аналізу.

Згадані вище джерела – багатий та різноманітний матеріал, якого багатоаспектне мовознавче опрацювання, зокрема у порівняльному полі, може призвести до цікавих результатів.

Розпочинаючи такі дослідження, не можна забути про ще одне дуже важливе джерело – атласи грибів та різноманітні путівники для грибників. З огляду на неоднаковий рівень мериторичної підготовки, а також обсяг презентованих текстів, як матеріальну базу можна використати лише деякі з них. Незважаючи на те, у випадку досліджень назв грибів ці роботи необхідні. Як польські, так українські праці, присвячені розпізнаванню та класифікації грибів, досить обширні, а також, що важливіше, здебільшого вони виконані на високому мериторичному та поліграфічному рівнях. Книжки мікологів і ліцензованих грибознавців, з прекрасними фотографіями грибів, деякі багато разів оновлювані, постійно популярні серед читачів. Роботи таких авторів, як Владислав Воєвода (Wojewoda „Poradnik grzybiarza”), Веслав Камінські (Kamiński „Encyklopedia grzybów...”), Патриція Заравска (Zarawska „Atlas grzybów”), Славомір Сокул (Sokół „Atlas grzybów”), Марек Сноварські (Snowarski „Grzyby”), Марина Сухомлін і Вероніка Джаган (Sukhomlyn, Dzhahan „Hryby Ukrainy”), Марія Зерова і Саломон Вассер (Zerova, Vasser „Yistivni ta Otruyni...”), це залізний матеріальний мінімум, а водночас гарантія чесності і багатобічного підходу до проблеми макроміцетів. Якщо додати до того авторські сайти, присвячені грибам та збиранню грибів¹⁵, висвітлюється цікава перспектива зіставних досліджень на різних рівнях: семантичному, словотвірному, діахронічному, ономазіологічному, етномікологічному тощо.

Цікаво, що попри так широке опрацювання мікологічної проблеми, зокрема макроскопічних грибів, та факту, що ця тема є постійним елементом побуту наших суспільств, українські і польські мовознавці майже зовсім не зайнялися темою мікологічної лексики чи хоча б назвами грибів. Дотеперішні дослідження спорадичні, одиничні, а деяким з них далеко до серйозних лінгвістичних аналізів. Відсутності будь-яких українсько-польських порівняльних робіт у цій галузі не компенсують праці Барбари Бартніцкої-Домбковської (Bartnicka-Dąbkowska „Polskie ludowe...”), Еви Реферовської-Ходак (Referowska-Chodak 218-238), Казімежа Копчинського і Марії Лавринович (Korczyński, Ławrynowicz 133-142), Єжи Кузьмюка (Kuźmiuk „Nazwy niektórych...” 137; Kuźmiuk „Nazwy grzybów...” 34-36; Kuźmiuk „Regionalne nazwy...” 30-32), Марини Ткачук (Tkachuk 275-282), Руслани Омельковець (Omelkovets’ 231-239), Володимира Куриленка (Kurylenko 219-223) – регіональні та побутові назви грибів; Анджея Хлебїцкого (Chlebicki 35-39) і Є. Кузьмюка (Kuźmiuk 79-85) – етимологія; Людмили Симоненко (Symonenko „Synonimiczne Nazwy...” 23-26; Symonenko „Yak Nazvaty...” 38-41) – лексикологія; Ірини Дудки¹⁶ і Звенислави Калинець-Мамчур – термінологія і лексикографія. Вони потрібні, однак це лиш початок мовознавчих аналізів у вказаній сфері лексики.

З огляду на те, що темою запропонованої статті є семантичний аналіз назв неїстівних та отруйних грибів у

¹¹ Див. Baran, Eugeniusz. *Zarys mikologii lekarskiej*. Wrocław: Volumed, 1998. Print.

¹² Див. Kochman, Józef. *Zarys mikologii dla fitopatologów*. Warszawa: SGGW AR, 1981. Print.; Marcinkowska, Joanna. *Oznaczenie rodzajów grzybów ważnych w patologii roślin*. Warszawa: Fundacja „Rozwój SGGW”, 2003. Print.; Марков, Іван. *Практикум із сільськогосподарської фітопатології*. Київ: ННЦ ІАЕ, 2011. Print.; Мавров, Іван, and Безрученко, Іза, and Калюжна, Лідія. *Культуральна діагностика дерматомікозів: Методичні рекомендації*, Київ: Знання України, 2004. Print.

¹³ Див. Libudzis, Zdzisława, and Kowal, Krystyna, and Żakowska, Zofia. *Mikrobiologia techniczna*. Warszawa: PWN, 2007. Print.

¹⁴ 2011 року у Львові видано словник, присвячений, зокрема мікологічній лексиці, див. Калинець-Мамчур, Звенислава. *Словник-довідник з альгології та мікології*. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І.Франка, 2011.

¹⁵ Див. cybertruffle.org.uk/ukrafung/ukt/ (*Гриби України*) Т. Андріанової та Д. В. Мінтера, grzyby.pl М. Сноварського, nagrzyby.pl В. Камінського тощо.

¹⁶ Доповідь „Назви грибів в українській мові та науковій літературі” прочитана під час конференції “Українська наукова термінологія: природничі науки” 2 листопада 2012 р. в Києві.

мовах, які належать до двох традиційно виділюваних підгруп: східно- і західнослов'янських, тобто української і польської, далі ми зосередимося на класифікації міконімів, спираючись на їхні значеннєві ознаки. Дослідження проведено з використанням матеріалу з таких джерел: Сухомлин, Марина, Вероніка Джаган. *Гриби України*. Київ: KM Publishing, 2013; Snowarski, Marek. *Grzyby*. Warszawa: Multico, 2014; Kamiński, Wiesław, Malwina Flaczyńska. *Encyklopedia grzybów w Polsce*. Warszawa: PWN, 2015, а також списку грибів згідного з роботою: Gumińska, Barbara, Władysław Wojewoda. *Grzyby i ich oznaczenie*. Warszawa: PWRiL, 1985 та веб-сайтів присвячених грибам: cybertruffle.org.uk/ukrafung/ukr/ (*Гриби України*) Т. Андріанової і Д.В. Мінтера, grzyby.pl М. Сноварського, nagrzyby.pl В. Камінського.

Вихідною точкою для роздумів буде таблиця з офіційними¹⁷ назвами неїстівних та отруйних грибів, що найчастіше виступають на території України і Польщі; крім українських і польських міконімів у таблиці знаходиться колонка з офіційними латинськими назвами вказаних видів грибів.

Таблиця 1. Список вибраних назв неїстівних і отруйних грибів України і Польщі

Латинська назва	Українська назва	Польська назва
<i>Agaricus xanthodermus</i>	печериця рудюча	pieczarka karbolowa
<i>Amanita citrina</i>	мухомор цитриновий	muchomor cytrynowy
<i>Amanita muscaria</i>	мухомор червоний	muchomor czerwony
<i>Amanita pantherina</i>	мухомор пантерний	muchomor plamisty
<i>Amanita phalloides</i>	мухомор зелений	muchomor zielony
<i>Artomyces pyxidatus</i>	клавікорона глечикоподібна	świecznik rozgałęziony
<i>Auriscalpium vulgare</i>	ауріскальпій звичайний	szyszkolubka kolczasta
<i>Boletus satanas</i>	чортів гриб	borowik szatański
<i>Calocera cornea</i>	калоцера рогоподібна	pięknoróg szydłowaty
<i>Clathrus archeri</i>	решіточник Арчера	okratek australijski
<i>Clathrus ruber</i>	решіточник червоний	okratek czerwony
<i>Coltricia perennis</i>	сухлянка дворічна	stulka piaskowa
<i>Coprinus disseminatus</i>	гноювик розсіяний	czernidłak gromadny
<i>Cyathus striatus</i>	гриб-келишок смугастий	kubek prążkowany
<i>Daedaleopsis confragosa</i>	дедалеопсис горбистий	gmatwica chropowata
<i>Fomes fomentarius</i>	трутовик справжній	hubiak pospolity
<i>Fomitopsis pinicola</i>	трутовик облямований	pniarek obrzeżony
<i>Ganoderma lucidum</i>	ганодерма блискуча	lakownica żółtawa
<i>Gyromitra esculenta</i>	строчок звичайний	piestrzenica kasztanowata
<i>Gyromitra gigas</i>	строчок великий	piestrzenica olbrzymia
<i>Hapalopilus nidulans</i>	трутовик гніздовий	miękuszarabbarowy
<i>Heterobasidium annosum</i>	коренева губка	korzeniowiec sosnowy
<i>Hygrophoropsis aurantiaca</i>	лисичка несправжня	lisówka pomarańczowa
<i>Hypholoma fasciculare</i>	несправжній опеньок сірчано-жовтий	maślanka wiązkowa
<i>Hypholoma sublateritium</i>	несправжній опеньок цегляно-червоний	maślanka ceglasta
<i>Inocybe erubescens</i>	плютка Патуйара	strzępiak ceglasty
<i>Lactarius rufus</i>	хрящ-молочник гірчак	mleczaj rudy
<i>Panellus stipticus</i>	панел терпкий	łychnik ochrowy
<i>Paxillus involutus</i>	свинуха тонка	krowiak podwinięty
<i>Phellinus igniarius</i>	несправжній трутовик вербовий	czyreń ogniowy
<i>Phellinus pini</i>	несправжній трутовик сосновий	czyreń sosnowy
<i>Pholiota destruens</i>	лускатка руйнівна	łuskwiak topolowy
<i>Piptoporus betulinus</i>	піптопор березовий	białoporek brzożowy
<i>Polyporus arcularius</i>	трутовик скринькоподібний	żagiew włosistobrzega
<i>Russula emetica</i>	сироїжка блювотна	gołąbek wymiotny
<i>Sarcoscypha coccinea</i>	саркосцифа яскраво-червона	czarka szkarłatna
<i>Schizophyllum commune</i>	шизофіл звичайний	rozszczepka pospolita
<i>Scleroderma citrinum</i>	склеродерма жовтувата	tęguskór cytrynowy
<i>Strobilomyces strobilaceus</i>	шишкогриб лускатий	szyszkowiec łuskowaty
<i>Thelephora terrestris</i>	телефора наземна	chropiatka pospolita

¹⁷Дуже часто буває так, що певний вид гриба має навіть до кількадесяти латинських наукових синонімів та регіональних назв, напр., мухомор червоний має понад 40 латинських назв та чимало найменувань в українській та польській мовах (*bedlka, tuchar czerwony, muchomor pospolity, muchorówka, muchotrutka, muszorka, muchoraj, muchajer, muhaip, maremucha, троянка, сабурка, королиця дурна, паримух* тощо).

<i>Trametes gibbosa</i>	трутовик повстистий	wrośniak garbaty
<i>Trametes versicolor</i>	траметес різнобарвний	wrośniak różnobarwny
<i>Tricholoma imbricatus</i>	рядовка коричнева	gaska dachówkowata
<i>Tricholoma saponaceum</i>	рядовка сіра	gaska mydlana
<i>Tylopilus felleus</i>	гірчак	goryczak żółciowy
<i>Xylaria polymorpha</i>	ксиларія поліморфна	próchnilec maczugowaty

Як бачимо, міконіми утворюють біномінальні структури. Офіційні, ботанічні назви грибів, які складаються лише з однієї лексеми, - це рідкісна ситуація, хоча вони переважають у групі регіональних та побутових назв (напр. *мухомор зелений: білда поганка, гадючка, блекітниця, мухомор гадючий* тощо). Двоіменна номенклатура грибів є наслідком біномінальної системи, поширеної в XVIII ст. Карлом Ліннеєм, шведським природознавцем, ботаніком, зоологом, лікарем і першим президентом Шведської академії наук. Серед багатьох його робіт з ботаніки і медицини основою є праця *Система природи (Systema Naturae)*, виняткова не лише з огляду на вартість для природознавців та лікарів. У чергових її версіях шведський вчений впроваджував започаткований швейцарським дослідником Каспаром Баухінім біномінальну систему класифікації, а вказаний тип двочленного найменування, елементами якого є назва роду (іменник) і дескриптор виду (переважно прикметник або дієприкметник, іменник), застосовується до сьогодні.

Міконіми, що виступають в українській і польській мовах, крім тісних зв'язків з латинськими назвами, свої форми завдячують багатовіковій традиції. Різноманітність назв грибів, також в межах одного й того самого виду, головним чином впливає з факту, що їх творці звертали увагу (навіть і зараз з'являються нові назви для знаних вже гатунків грибів) на дещо інші елементи, що відрізняли один гриб від іншого; з того приводу проблему творення міконімів можна сьогодні вважати однією з найцікавіших тем для семантичних, ономазіологічних чи етимологічних роздумів.

Кількість груп, до яких можна зарахувати елементи вибраних назв неїстівних і отруйних грибів, досить велика, тим більше, що у таблиці лише 92 міконіми. З огляду на свою біномінальність, майже кожен міконім належить до двох груп, напр. *решіточник червоний* (подібність до побутових предметів; колір шапки, плодового тіла). Зібраний матеріал дозволяє утворити вісім семантичних груп; однак якби аналізу піддати всі¹⁸ назви неїстівних і отруйних грибів, також тих грибів, які виступають на одній лише території, та рідкісних грибів, груп могло би бути набагато більше.

1) колір шапки, плодового тіла

Одна з найчастіших ознак грибів, яка співтворить міконіми — це, безумовно, колір шапки або цілого плодового тіла. З огляду на те, що це специфічна риса багатьох видів грибів, яка дуже часто вказує на їх їстівність, висування на перший план кольору в назві видається чимось звичайним. Як у випадку української, так і польської мов окреслення кольору плодового тіла чи шапки притаманна дескрипторів виду. Переважають тут прикметники, напр. *мухомор червоний, склеродерма жовтувата, рядовка коричнева, тухомор zielony, lisówka pomarańczowa, łycznik ochrowy* (рідше прикметники утворені шляхом основоскладання, напр. *саркосцифа яскраво-червона, несправжній опеньок сірчано-жовтий, несправжній опеньок цегляно-червоний* – лише в українських прикладах). У цій функції виступають також дієприкметники, проте в зібраному матеріалі є лише один такий приклад (*печериця рудіюча*). Описувана ознака не стосується тільки дескриптора виду, іноді колір плодового тіла відноситься до назви роду, напр. *czernidlak gromadny, białoporek brzożowy* (лише польські приклади).

2) місце, спосіб зростання грибів

Найменування грибів досить часто стосуються середовища, конкретного місця (інколи країни, напр. *okrątek australijski*) або способу зростання даного виду гриба. Ці ознаки виділяються і як дескриптори виду (напр. *гноїювик розсіяний, трутовик гніздовий, коренева губка, телефора наземна, stulka piaskowa, czernidlak gromadny, maślanka wiązkowa*), так і родові назви (напр. *несправжній опеньок сірчано-жовтий, borowik szatański, korzeniowiec sosnowy, pniarek obrzeżony, próchnilec maczugowaty*).

3) мікоризні взаємодії

Взаємодія грибів з конкретними видами дерев, що спирається на симбіотичні, або паразитні відносини, у світі природи дуже часта. Це співжиття реалізується також у назвах грибів. Така ознака, хоча притаманна найменуванням багатьох гатунків грибів, у випадку зібраного матеріалу стосується лише дескрипторів, напр. *несправжній трутовик вербовий, несправжній трутовик сосновий, pinnopor березовий, czyreń sosnowy, łuskwiak topolowy, białoporek brzożowy* тощо.

4) зовнішні / внутрішні ознаки плодовых тіл

Характерні ознаки плодовых тіл, їх загальний вигляд — це наступні показники, які мають великий вплив на утворення міконіма. Диференціація приписуваних плодовим тілам ознак стосується різних частин їхньої будови і структури. У творенні назви велику роль відіграє: форма плодового тіла, його розмір, взір на шапці, форма шапки, фактура шапки, присутність слизу, вигляд ніжки, твердість плодового тіла, тип шкірки тощо, напр. *мухомор пантерний, гриб-келишок смугастий, дедалеопсис горбистий, трутовик облямований, ганодерма*

¹⁸Автор пропонованої статті зробив такий список, а таблиця налічує більше 400 найменувань для кожної з мов.

бліскулча, свинуха тонка, шишкогриб лускатий, лускатка руйнівна, muchomor plamisty, szyszkolubka kolczasta, gmatwica chropowata, lakownica żółtawa, piestrzenica olbrzymia, miękuszarabarowy, mleczaj rudy, luskwiak topolowy, roszczepka pospolita, tęgoskór cytrynowy, próchnilec maczugowaty тощо. У наведених прикладах видно, що характерні ознаки гриба відзеркалюються як у дескрипторах виду, так і назвах роду.

5) смакові властивості (ознака: їстівний / неїстівний / отруйний)

Важливим фактором не тільки в процесі творення міконімів, але й назв рослин, є вказівка на придатність гриба для кулінарних цілей. Ця ознака у випадку їстівних грибів найчастіше реалізується через вказання на «їстівність» (напр. *дощовик їстівний, goląbek jadalny*) або смакові властивості (напр. *хряц-молочник смачний, goląbek słodkawy*). Діапазон назв, що стосуються неїстівних і отруйних грибів, дещо ширший; найменування грибів вказують на ознаку отруйний / їстівний (напр. *трутовик справжній, трутовик гніздовий, трутовик повстистий*), на смакові властивості (пр. *хряц-молочник гірчак, панел терпкий, гірчак, goryczak żółciowy*), але також і наслідки споживання гриба (напр. *сироїжка блювотна, goląbek wymiotny*).

6) подібність до побутових предметів

Зовнішні ознаки плодових тіл, інколи їх загальний вигляд, викликають певні асоціації з предметами, що має великий вплив на творення міконімів. Загалом ці асоціації стосуються предметів щоденного вжитку (напр. *клавікорона глечикоподібна, решіточник червоний, гриб-келишок смугастий, коренева губка, świecznik rozgależony, kubek prązkowany, czarka szkarłatna*), іноді інших денотатів (напр. *калоцера рогоподібна, шишкогриб лускатий, pięknoróg szydłowaty, szyszkowiec łuskowaty*).

7) переносне вживання назв

Найменування у цій, як і попередній групі міконімів, стосуються реальності, безпосередньо непов'язаної з царством грибів. Встановлення назв, що відносяться до певних домашніх або диких тварин, чи назв, які стосуються вірувань та народності, - це спосіб дуже часто використовуваний в обох мовних системах (напр. *мухомор цитриновий, чортів гриб, лусичка несправжня, свинуха тонка, muchomor zielony, borowik szatański, lisówka pomarańczowa, krowiak podwinięty, goląbek wymiotny, gąska mydlana*).

8) інше

У цій групі зібрано поодинокі назви, що репрезентують різні, однак варті уваги, категорії міконімів. Посеред зібраних назв грибів виступають ті, що вказують на запах плодового тіла (напр. *pieczarka karbolowa*), період зростання плодового тіла та його життєздатність (напр. *сухлянка дворічна*), виділено також два епоніми (напр. *решіточник Арчера, плотка Патуйара*), які, що характерно, стосуються лише українських прикладів.

Розглядаючи проблему семантики міконімів, слід звернути увагу на їхній зв'язок з латинськими назвами. Хоча чимало наведених та віднесених до певних груп найменувань справді є носієм конкретних ознак (напр., шапка *мухомора червоного* має червоний колір), то багато з них походить від назв латинських. Механізм творення назв для обох мов подібний, проте українська мова використовує латинські лексеми як основу для міконімів набагато частіше, ніж польська. Це стосується не тільки фонетичних запозичень (таких у зібраному польському матеріалі взагалі немає), напр. (*Daedaleopsis confragosa*) *дедалеонсис горбистий*, (*Panellus stipticus*) *панел терпкий*, (*Schizophyllum commune*) *шизофіл звичайний*, (*Trametes versicolor*) *траметес різнобарвний*, гібридів (пр. (*Auriscalpium vulgare*) *ауріскальній звичайний*, (*Xylaria polymorpha*) *ксиларія поліморфна*), але й мовних кальок (напр. (*Auriscalpium vulgare*) *ауріскальній звичайний*, (*Boletus satanas*) *чортів гриб*, (*Clathrus ruber*) *решіточник червоний*, (*Coprinus disseminatus*) *гноювик розсіяний*, (*Ganoderma lucidum*) *ганодерма блискулча*, (*Gyromitra gigas*) *строчок великий*, (*Harporpilus nidulans*) *трутовик гніздовий*, (*Phellinus pini*) *несправжній трутовик сосновий*, (*Pholiota destruens*) *лускатка руйнівна*, (*Piptoporus betulinus*) *ніптороп березовий*, (*Thelephora terrestris*) *телефора наземна* тощо). Польська мова менше використовує цей тип структурних запозичень, напр. (*Boletus satanas*) *borowik szatański*, (*Clathrus ruber*) *okratek czerwony*, (*Gyromitra gigas*) *piestrzenica olbrzymia*, (*Lactarius rufus*) *mleczaj rudy*, (*Phellinus igniarius*) *czyreń ogniowy*, (*Piptoporus betulinus*) *bialoporek brzożowy*, (*Tricholoma saponaceum*) *gąska mydlana* тощо.

Помітна більшість міконімів — це двочленні структури (головним чином N+Adj, рідше N+N, напр. *шишкогриб лускатий, калоцера рогоподібна, решіточник Арчера, плотка Патуйара*); посеред зібраних українських прикладів знаходиться лише одне одночленне найменування (*гірчак*), а також декілька складних назв (Adj+N+Adj) з прикметником *несправжній* у препозиції (напр. *несправжній опеньок сірчано-жовтий, несправжній опеньок цегляно-червоний, несправжній трутовик вербовий, несправжній трутовик сосновий*). Хоча найчисельнішою моделлю є (N+Adj), то посеред українських назв функціонують також міконіми з препозитивним прикметником, напр. *чортів гриб, коренева губка*.

Макроміцети: їстівні, неїстівні, отруйні є постійним елементом культури багатьох народів. Мікофобні суспільства не надають великої уваги їхній присутності; нації, визнані як мікофільні, знаходять для них багато різних застосувань, а назви грибів функціонують не тільки в роботах з галузі біології чи медицини, виступаючи важливим елементом хоча б художніх творів.

Міконіми — це безпосереднє або посереднє покликання на конкретні ознаки грибів. Обговорені в цьому тексті українські і польські назви неїстівних та отруйних грибів класифіковано у восьми групах. Найчастішими елементами, які співстворять зібрані міконіми (як в українській, так і польській мовах), є лексеми, що вказують на: колір плодового тіла, місце і спосіб зростання, загальний вигляд гриба. Це свідчить про подібне бачення світу, що перекладається на спосіб творення назв грибів. Різниця, що вимагає ще серйозних досліджень, стосуються сфери словотвору чи етимології міконімів. Значущою, зокрема серед українських найменувань грибів, є

присутність латинізмів, що характерне для, напр., української медичної термінології (напр. *cirrhosis hepatis*, *цироз печінки*; *glomerulonephritis*, *гломерулонефрит*; *appendicitis acuta*, *апендицит* тощо). Таблицю із 92 назвами найчастіших на обох територіях неістівних та отруйних грибів (по 46 для обох мов) можна поширити на дальших кількостат найменувань, оскільки, як пишуть грибознавці (між іншими М. Сноварські (Snowarski 6) чи В. Джаган (Botanika 226)), до сьогодні описано більше 100 тис. видів грибів, з чого на території України і Польщі виступає майже 4 тис. видів макроміцетів. Це широке поле для досліджень не тільки для мікологів, але й мовознавців, тому що, як вказано в цій статті, стан мовознавчих студій в цій галузі перебуває лише на початковому етапі.

References

- Bartnicka-Dąbkowska, Barbara. *Polskie ludowe nazwy grzybów*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Prace językoznawcze PAN, 1964. Print.
- Botanika. *Vodorosti Ta Hryby (Botany. Algae and Fungi)*. Za red. I. Yu. Kostkova i V. V. Dzhanan. Kyiv: Aristey, 2006. Print.
- Chernysh, Tetyana. *Narysy zi Slovyans'koyi Porivnyal'no-Istorychnoyi Leksykoloohiyi ta Etymoloohiyi (Handbook on the Slavic comparative-historical lexicology and etymology)*. Kyiv: VPT Kyivs'kyi Universytet, 2010. Print.
- Chlebicki, Andrzej. „Zawilości etymologiczne i znaczeniowe nazw „huba” i „hubka”. *Wiadomości Botaniczne* 54 (1/2) (2010): 35-39. Print.
- Dudka, Iryna. *Stvorenyya Naukovykh Osnov Hlybyynnoho Kul'tyuvannya Yistivnykh Hrybiv i Rozrobka Sposobu Odezhannya Tsinnoho Kharchovoho Produktu (The Emergence of Scientific Basis of Deep Cultivation of Edible Fungi and the Development of a Method of Producing Valuable Food Products)*. Kyiv: Naukova Dumka, 1981. Print.
- Dudka, Iryna, and Vasyl Helyuta, and Tatyana Andrianova. *Hryby Zapovidnykiv ta Natsional'nykh Pryrodnykh Parkiv Livoberezhnoyi Ukrayiny (The Fungi of Reserves and National Parks of Left-Bank Ukraine)*. Kyiv: Aristey, 2009. Print.
- Dudka, Iryna, and Mykola Prydiuk, and Tatyana Andrianova. *Hryby ta Hrybopodibni Orhanizmy Natsional'noho Pryrodnoho Parku „Desnyans'ko-Starohuts'kyi” (Fungi and Fungi-like Organisms in the National Park "Desna-Starogutskiy")*. Sumy: Universytets'ka Knyha, 2009. Print.
- Dudka, Iryna, and Solomon Vasser. *Hryby v Pryrodi ta Zhytti Lyudyny (Fungi in Nature and in Human Life)*. Kyiv: Naukova Dumka, 1980. Print.
- Dudka, Iryna, and Solomon Vasser. *Dovidnyk Mikoloha i Hrybnyka (Handbook of a Micologist and a Mushroom Picker)*. Kyiv: Naukova Dumka, 1987. Print.
- Grzybnięci. Web. 27 May 2016. <<http://wyborcza.pl/magazyn/1,140258,16554584,Grzybnieci.html?disableRedirects=true>>
- Gumińska, Barbara. „Macromycetes łąk w Pienińskim Parku Narodowym”. *Acta Mycologica* 12 (1) (1976): 3-75. Print.
- Gumińska, Barbara. *Podstawczaki (Basidiomycetes), Wodnichowate (Hygrophoraceae)*. Kraków: Flora Polski, 1997. Print.
- Gumińska, Barbara. „Grzyby wielkoowocnikowe (macromycetes)”. *Monografie Pienińskie* 1. Flora i fauna Pienin (2000): 47-53. Print.
- Gumińska, Barbara. *Atlas grzybów Pienińskiego Parku Narodowego*. Krościenko n. D.: Pieniński Park Narodowy, 2006. Print.
- Gumińska, Barbara, and Władysław Wojewoda. *Grzyby i ich oznaczanie*. Warszawa: PWRiL, 1985. Print.
- Kalynets'-Mamchur, Zvenyslava. *Slovnnyk-dovidnyk z Alholohiyi ta Mikolohiyi (Glossary-Handbook on Algology and Mycology)*. Lviv: Vydavnychy Tsentri Lvivs'koho Natsional'noho Universytetu im. I. Franka, 2011. Print.
- Kamiński, Wiesław, and Malwina Flaczyńska. *Encyklopedia grzybów w Polsce*. Warszawa: PWN, 2015. Print.
- Kopczyński, Kazimierz, and Maria Ławrynowicz. „Polskie regionalne nazwy grzybów”. *Monitoring grzybów*. Poznań-Łódź: Polskie Towarzystwo Botaniczne, 2000. 133-142. Print.
- Kuźmiuk, Jerzy. „Nazwy niektórych grzybów w gwarach między Bugiem a Narwią”. *Badania dialektów i onomastyki na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim*. Białystok: Uniwersytet Warszawski. Filia w Białymstoku, 1995. 137. Print.
- Kuźmiuk, Jerzy. „Nazwy grzybów w języku potocznym okolic Bielska Podlaskiego”. *Białostoczczyzna* 4/4 (16), (1989): 34-36. Print.
- Kuźmiuk, Jerzy. „Regionalne nazwy grzybów jadalnych między Biebrzą a Narwią na Białostoczczyźnie”. *Białostoczczyzna* 6/2 (22) (1991): 30-32. Print.
- Kuźmiuk, Jerzy. „Etymologia nazw grzybów znanych na Białostoczczyźnie”. *Białostoczczyzna* 8/2 (30) (1993): 79-85. Print.
- Kurylenko, Volodymyr. “Hryby – Huby: Polisemiya chy Omonimiya? (na Materiali Leksyky Polis'kykh Hovoriv)” (Fungi – Polypores: Polysemy or Homonymy? (Based on the Polisky Dialects)). *Zapysky z Ukrayins'koho Movoznavstva* 16 (2006): 219-223. Print.
- Omelkovets', Ruslana. „Semantychna Transphormatsiya yak Sposib Nominatsiyi Mikoobyektiv u Zakhidnopolis'kykh Hovirkakh” (Semantic transformation as a way of nomination of microobjects of the zakhinopolisky dialects). *Typoloohiya ta Funktsiyi Movnykh Odynyts'* 1 (2014): 231–239. Print.

- R. Gordon Wasson (1898-1986). Archives. Web. 27 May 2016. <<https://web.archive.org/web/20090416234856/http://www.huh.harvard.edu/libraries/wasson.html> >
- Referowska-Chodak, Ewa. „Ludowe nazwy grzybów w Polsce”. *Studia i materiały CEPL w Rogowie*, zeszyt 44/3/2015 (2015): 218-238. Print.
- Skirgiełło, Alina. „Polskie naziemne grzyby rurkowe”. *Planta Polonica* 8 (3) (1939): 1-124. Print.
- Skirgiełło, Alina. „Rodzaj Russula w Polsce i w krajach przyległych”. *Planta Polonica* 9 (1) (1951): 1-130. Print.
- Skirgiełło, Alina. *Grzyby niższe. Prągrzyby i glonowce. Przewodnik morfologiczno-systematyczny z kluczami do oznaczania*. Warszawa: PWN, 1954. Print.
- Skirgiełło, Alina. „Wiosenne miseczniki Białowieży”. *Monographiae Botanicae* 10 (2) (1960): 3-19. Print.
- Skirgiełło, Alina. *Nasze grzyby*. Warszawa: Wydawnictwo Alfa, 1990. Print.
- Snowarski, Marek. *Grzyby*. Warszawa: Multico, 2014. Print.
- Sokół, Sławomir. *Atlas grzybów*. Ożarów Mazowiecki: OLESIEJUK SP. Z O.O., 2015. Print.
- Symonenko, Larysa. „Synonimichni Nazvy Hrybiv v Ukrayins'kyi Movi” (Synonymous of the Names of Fungi in the Ukrainian Language). *Ridne Slovo* 7 (1973): 23-26. Print.
- Symonenko, Larysa. „Yak Nazvaty Hryby” (How to call fungi?). *Ridne Slovo* 9 (1974): 38-41. Print.
- Sukhomlyn, Mariya, and Dzhahan Veronica. *Hryby Ukrayiny (The Fungi of Ukraine)*. Kyiv: KM Publishing, 2013. Print.
- Tkachuk, Maryna. „Mikonominatsiya v Chornobyl's'kykh Hovirkakh (Pytannya Rekonstruktsiyi Arealu)” (Myconomination in the Chernobyl Dialects (question of the reconstruction of the area)). *Volyn' – Zhytomyrshchyna* 22 (2) (2010): 275-282. Print.
- Vasser, Solomon. *Flora Gribov Ukrayiny. Agarikovi Griby (The Flora of Ukraine's Fungi. Agaricus Fungi)*. Kyiv: Naukova Dumka, 1980. Print.
- Vasser, Solomon, and Iryna Dudka. *Nyzhchi Roslyny, Hryby i Mokhopodibni Radians'koho Dalekoho Skhodu (The Lower Plants, Fungi and Bryophytes of the Soviet Far East)*. Kyiv: Naukova Dumka, 1990. Print.
- Wojewoda, Władysław. „O grzybach jadalnych i trujących”. *Nauka dla wszystkich* 104 (1970): 1–31. Print.
- Wojewoda, Władysław. „Mikologia” czy „mykologia”? *Wiadomości Botaniczne* 17 (3) (1973): 167-168. Print.
- Wojewoda, Władysław. „Grzyby wielkoowocnikowe”. *Przyroda Ojcowskiego Parku Narodowego. Studia Naturae* Ser. B. 28 (1977): 161-181.
- Wojewoda, Władysław. *Podręczny atlas grzybów*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, 1992. Print.
- Wojewoda, Władysław. „Grzyby”. *Przyroda Popradzkiego Parku Krajobrazowego*. Stary Sącz: Zarząd Popradzkiego parku Krajobrazowego, 2000. 189-204. Print.
- Wojewoda, Władysław. *Poradnik grzybiarza*. Warszawa: Prószyński Media, 2012. Print.
- Yelin Yukhym, and Mariya Zerova, and Volodymyr Lushpa, and Svitlana Shabarova. *Dary Lisiv Ukrayiny (The Gifts of Ukrainian Forests)*. Kyiv: Urozhay, 1975. Print.
- Zarawska, Patrycja. *Atlas grzybów*. Warszawa: Wydawnictwo SBM, 2013. Print.
- Zerova, Mariya. *Yistivni ta Otruyni Hryby Ukrayiny (Edible and poisonous fungi of Ukraine)*. Kyiv: Naukova Dumka 1963; 1970. Print.
- Zerova, Mariya. *Atlas Hrybiv Ukrayiny (The Atlas of Ukrainian Fungi)*. Kyiv: Naukova Dumka, 1974. Print.
- Zerova, Mariya. *Hryby. Yistivni, Umovno Yistivni, Neyistivni, Otruyni (Fungi. Edible, conditionally eatable, inedible, poisonous)*. Kyiv: Urozhay, 1984. Print.
- Zerova, Mariya, and Solomon Vasser. *Yistivni ta Otruyni Hryby Karpats'kykh Lisiv (Edible and Poisonous fungi of the Carpathian forests)*. Uzhhorod: Karpaty, 1972. Print.

List of Sources

- Atlas Grzybów Polski. Web. 24 May 2016. <grzyby.pl>
- Kamiński, Wiesław, and Flaczyńska, Malwina. *Encyklopedia grzybów w Polsce*. Warszawa: PWN, 2015. Print.
- Gryby Ukrayiny (Ukrainian Mushrooms). Web. 27 May 2016. <cybertruffle.org.uk/ukrafung/ukr/>
- Gumińska, Barbara, and Wojewoda, Władysław. *Grzyby i ich oznaczanie*. Warszawa: PWRiL, 1985. Print.
- Internetowy Klub Miłośników Grzybów. Web. 29 May 2016. <nagrzyby.pl>
- Sukhomlyn, Mariya, and Dzhahan Veronica. *Hryby Ukrayiny*. Kyiv: KM Publishing, 2013. Print.
- Snowarski, Marek. *Grzyby*. Warszawa: Multico, 2014. Print.

Надійшла до редакції 30 травня 2016 року.

NAMES OF INEDIBLE AND POISONOUS MUSHROOMS IN UKRAINIAN AND POLISH - SEMANTIC ANALYSIS

Przemysław Józwikiewicz

Ukrainian Studies Department, Institute of Slavic Studies, University of Wrocław, Poland

Abstract

Background: The author of the article attempts to initiate a scholarly discourse on mycological vocabulary, especially the names of macrofungi (macromycetes), a valid issue which still has not been fully described. He proposes a contrastive analysis (Ukrainian-Polish) of the discourse on the contemporary mycological vocabulary functioning in

various texts: scientific, popular science, literature, as well as folklore.

Purpose: The purpose of the article was to characterize selected sources of mycological vocabulary and present Ukrainian and Polish research. Furthermore, the author wanted to propose a preliminary semantic analysis of selected Ukrainian and Polish names of inedible and poisonous mushrooms (particularly those that can be found in both countries).

Results: Myconims are direct or indirect references to the specific characteristics of fungi. The article contains a table containing 92 official names of the most common inedible and poisonous fungi in Poland and Ukraine (Latin, Ukrainian, and Polish names). This list can be expanded with further hundreds of names, since, as mycologists and mushroom researchers claim, there is approx. 4 thousand species of macrofungi on the territory of Ukraine and Poland. In the article the official names of Ukrainian and Polish inedible and poisonous mushrooms were classified into eight groups. Elements most frequently co-creating the collected myconims (comparable for both languages) are lexemes indicating: the color of the cap or the fruiting body, the place and manner of its occurrence, the overall appearance of the fruiting body. Significant, especially for the Ukrainian names of mushrooms, is the presence of Latinisms, which is characteristic of Ukrainian specialized terminology, such as the medical one (eg. *cirrhosis hepatis*, *цироз печінки*; *glomerulonephritis*, *гломерулонефрит*; *appendicitis acuta*, *апендицит* etc.). Most myconims, both Polish and Ukrainian, are two-component structures (mainly **N + Adj**, rarely **N + N**, for example *шишкогриб лускатий*, *калоцера рогоподібна*, *решіточник Арчера*, *плотка Патуйара*); among the collected Ukrainian names there was one single-component name (*зірчак*), as well as several compound names (**Adj + N + Adj**) with the adjective *несправжній* in preposition (eg. *несправжній опеньок сірчано-жовтий*, *несправжній опеньок цегляно-червоний*, *несправжній трутовик вербовий*, *несправжній трутовик сосновий*). Although the most frequent is the (**N + Adj**) model, two-component adjectives with preposition also appear among the Ukrainian names, for example *чортів гриб*, *коренева губка*.

Discussion: The analyzed vocabulary (in the proposed text only in a semantic perspective) provides a wide field of linguistics research (for instance semantic, onomastic, formative, and etymological). Due to the extremely wide aspect of research and almost no previous exploration in this area, especially in terms of Ukrainian-Polish confrontative comparison, such analysis should be carried out, because the results can serve not only as a platform for further linguistic research, but also as a basis for creating thematic dictionaries, as an aid to mycologists, in the food industry, medicine and so on.

Keywords: mycological vocabulary, names of fungi, the Ukrainian language, the Polish language, semantic analysis.

Vitae

Przemysław Józwikiewicz is an Associate Professor (*a post-doctoral degree* in linguistics) at the Ukrainian Studies Department (Institute of Slavic Studies at the University of Wrocław) and a Deputy Head of the Institute of Slavic Studies (programming). His research interests include: Ukrainian grammar, linguistics, translation, terminology science, terminology, and teaching of the Ukrainian language.

Correspondence: przemyslaw.jozwikiewicz@uwr.edu.pl